

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Лесі Олексіївни Гапон
“Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького”,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі
спеціальності 10.02.01 – українська мова (Луцьк, 2017. – 303 с.)

Актуальним для мовознавства завжди залишається вивчення лінгвістичної спадщини україністів, зокрема тих, які тривалий час жили й творили поза межами України, а їхні здобутки стали наріжним каменем для подальших наукових студій митців рідного слова. Загальновідомо, що історію накопичення відомостей у галузі мовознавства, формування та розвиток лінгвістичних шкіл, учень, концепцій, теорій, традицій, течій тощо вивчає лінгвістична історіографія. Однією з важливих проблем лінгвістичної історіографії є вивчення творчої спадщини мовознавців.

Останні десятиріччя відзначаються активним зацікавленням українських лінгвістів до висвітлення діяльності вітчизняних учених у галузі філології. Це, зокрема, дисертації *Наталії Глібчук* (“Мовознавчі погляди Олени Курило”, 1994), *Галини Бикової* (“Індивідуальний стиль Володимира Самійленка”, 1998), *Маргарити Кравченко* (“Мова і стиль творів Бориса Грінченка”, 2001), *Олени Голуб* (“Лінгвістична спадщина П.О. Бузука в сучасному контексті”, 2006), *Віти Чикут* (“Наукові досягнення І.А.Панькевича і їх вплив на розвиток українознавчих лінгвістичних галузей”, 2008) та ін. Наукова творчість діаспорних лінгвістів постійно перебуває у полі зору лінгвістів: *Уляни Єслінської* (“Богословська тематика в житті і творчості професора Олекси Горбача”, 2003), *Павла Гриценка* (“Професор Олекса Горбач і його видання пам’яток української мови”, 2001), *Наталії Мартиншин, Галини Шміло* (“Українське мовознавство у діаспорі”, 2008), *Людмили Довбні, Тамари Товкайло* (“Мовознавчий доробок Юрія Шевельова”, 2014), *Назарія Назарова* (“Українська етимологія в діаспорі: І.І. Огієнко, Я.Б. Рудницький, В.К. Чапленко”, 2016) та ін.

Щодо опису творчих здобутків Я. Рудницького, то, як зазначає дисертанка, відомі студії *Ярослава Дзири, Галини Дідківської, Роксолани Зорівчак, Василя Шендеровського* та ін., які стисло окреслюють основні напрями мовознавчих досліджень науковця. У сучасному мовознавстві відсутні монографічні дослідження, в яких здійснено комплексний підхід, спрямований на те, щоб належним чином розкрити теоретичні аспекти й практичні результати мовознавчої діяльності Ярослава-Богдана Рудницького, саме тому дисертація Л.О. Гапон “Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького”, безперечно, є актуальною.

Уперше в українському мовознавстві висвітлено концепції Я. Рудницького, які стосуються різних аспектів учення про українську мову, зокрема особливостей та перспектив її функціонування і в Україні, і в діаспорі. Здійснено системний аналіз праць, що досі залишилися переважно поза межами наукового обігу.

Як випливає із мети і завдань роботи (до речі, вдало сформульованих), дисерантка усвідомила проблему й обрала правильні методи і шляхи її вирішення. Достатньо повною є і джерельна база дисертації: розглянуто й схарактеризовано понад 80 лінгвістичних праць ученого (монографії, словники, наукові статті, навчальні посібники тощо), серед яких – маловідомі, опубліковані, окрім української, польською, німецькою та англійською мовами, інколи перевидані пізніше з урахуванням еволюції поглядів науковця на різні порушенні ним проблеми. Залучені також публікації дослідників про життя та творчість ученого; документи й матеріали, які висвітлюють біографічні факти, спогади сучасників, учнів і послідовників Я. Рудницького; праці відомих українських і зарубіжних мовознавців та періодичні видання 30-х – 90-х рр. ХХ ст.

Вступна частина повністю відповідає вимогам до дисертаційних робіт: у ній умотивовано вибір теми, визначено актуальність, мету і завдання дослідження, новизну, об'єкт і предмет праці, теоретичне й практичне значення, методи дослідження, апробацію результатів, а також зазначено імена дослідників, праці яких слугували теоретичною основою роботи (с. 22–30).

У першому розділі “Лінгвоісторіографічне дослідження наукової спадщини Я. Рудницького” встановлено методологічну базу дослідження, висвітлено основні етапи наукової біографії вченого, визначено пріоритетні напрями його лінгвістичних студій у львівський, західноєвропейський і канадський періоди діяльності, з'ясовано стан вивчення мовознавчого доробку Я. Рудницького науковцями діаспори і України в контексті розвитку українського мовознавства другої половини ХХ ст.

У другому розділі дисертації “Погляди Я. Рудницького на походження, історичний розвиток і статус української мови” Л. Гапон вичерпно розглянула погляди ученого на завжди актуальну проблему – генезу української мови як мови українського народу, становлення української літературної мови та утвердження її статусу в Україні та в діаспорі.

Похвальним є те, що Леся Олексіївна опрацювала значну кількість праць Я. Рудницького в галузі історії мови, соціолінгвістики, культури мови, правопису та

термінотворення зуміла оцінити їхнє значення, виокремити основні проблеми і вдало використати опрацьований матеріал для власних суджень, дійшовши висновку, що Я. Рудницький, подібно до інших відомих мовознавців, обстоював прямий і безпосередній розвиток слов'янських мов із праслов'янської мови, заперечуючи існування живої спільносхіднослов'янської мови. Турбувався про статус української мови в Україні періоду більшовицького панування та в діаспорі з огляду на загрозу самого її існування. Завжди дбав про розвиток культури мови, працював над утвердженням єдиних норм української літературної мови, особливо правописних. Мовознавча термінологія Я. Рудницького характеризується генетичною різnotипністю її одиниць, взаємодією інтернаціональних і власне українських терміноелементів. Значна частина термінів, засвідчених у працях відомого філолога діаспори, закріпилася в сучасній лінгвістичній терміносистемі.

Вдумливе прочитання різнопланової літератури і вдале її використання дало змогу авторці належному науковому рівні здійснити аналіз лінгвістичної спадщини Я. Рудницького у трьох наступних розділах роботи.

У третьому розділі дисертації “Лексикографічна діяльність Я. Рудницького” дисертантка розглядає основну лексикографічну працю Я. Рудницького – перший в історії сучасного українського мовознавства «Етимологічний словник української мови». Леся Олексіївна розкриває новаторство автора в побудові словникових статей, детально систематизує і вивчає лексичний склад словника, з'ясовує, що основу словника становить загальновживана лексика сучасної української літературної мови (авторка виокремила 20 лексико-семантичних груп, с. 121–123), досить повно репрезентована лексика обмеженого функціонування – термінологічна (с. 124–125), діалектна та історична (с. 126–130). Особливістю реєстру словника дисертантка називає наявність у його складі певних пластів онімів, а також лексем, пов’язаних із суспільно-політичними реаліями розвитку української мови в СРСР і в таких країнах, як США, Канада, Австралія та Бразилія.

Імпонує й те, що Леся Олексіївна в окремому підрозділі розглядає перекладну лексикографічну діяльність Я. Рудницького. Проаналізувавши «Українсько-німецький словник» З. Кузелі та Я. Рудницького (1943), вона визначила, що словникові статті містять стислу інформацію щодо граматичних, семантичних, орфоепічних, правописних, словотворчих та стилістичних особливостей лексичних одиниць. У словнику представлена загальновживана літературна лексика з мінімальною кількістю застарілих і діалектних слів. Дослідниця наголосила, що “значний науковий інтерес викликає введена в словник

загальновідома й вузькоспеціальна термінологічна лексика, у якій збережено традиції українського термінотворення” (с. 147).

Заслуговує на позитивну оцінку розділ четвертий “*Внесок Я. Рудницького в розвиток української ономастики*”, в якому Лесі Олексіївні Гапон вдалося представити низку питань ономастичної теорії у працях ученого, а саме: взаємозв’язок власних і загальних назв, походження та функціонування онімів, розвиток семантичних процесів у цій сфері. Наголошено, що в поглядах Я. Рудницького на розмежування онімів й апелятивів переважає функційний підхід: у будь-якій назві дослідник виділяє дві її істотні функції – апелятивну й ономастичну, стверджуючи, що перша з них пов’язана з процесом значеннєво-мовної типізації слова, а друга є результатом процесу значеннєво-мовної індивідуалізації лексеми (с. 155).

У роботі охарактеризовано монографії та розвідки Я. Рудницького, у яких учений пояснює назви окремих населених пунктів України, як-от: Дрогобич, Жулин, Кульчиці, Львів, Самбір, Семигинів, Стрий, Теребовля, Харків; у діахронічному аспекті проаналізовано всі основні назви гідрооб’єктів, гір і населених пунктів Бойківщини, подано чітку семантичну класифікацію досліджених топонімів, указано на їхній зв’язок із місцевими топографічними реаліями та говорами.

У підрозділі “*Назва “Україна” в інтерпретації науковця*” висвітлено результати структурно-граматичного аналізу базового апелятива й власної назви «Україна», який здійснив Я. Рудницький. Авторка відзначає, що початковою для слова “україна” мовознавець уважає семантику ‘межівна земля’, із якої за посередництвом значення ‘частина землі’ сформовано такі значення, як: ‘земля, країна загалом’ і ‘країна українського народу’ (с. 176). Як і Ю. Шевельов, Я. Рудницький заперечує гіпотезу про походження назви “україна” від ‘окраїна’ (с. 177).

Дисерантка не оминає й зацікавлення Я. Рудницького у сфері діалектології. Внесок лінгвіста в розвиток української діалектології представлено в п’ятому розділі “*Діалектологічні студії Я. Рудницького*”, у якому детально розглянуто праці Я. Рудницького щодо деяких західноукраїнських говорів, зокрема бойківського та наддністрянського. Дисерантка з’ясувала, що значну увагу мовознавець приділяв вивченю бойківського діалекту, зокрема окреслив межі вказаного говору, а також простежив його зв’язки з сусідніми діалектами – наддністрянським, гуцульським і лемківським.

Як позитивне, на мою думку, слід відзначити, що Леся Олексіївна відзначила роль мовознавця у вивченні міських українських діалектів, зокрема львівського говору, який Я. Рудницький проаналізував на фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному та структурних рівнях. Праця Я. Рудницького “Львівський український говор (Знесіння)” (1943) важлива для порівняння із відомою лексикографічною працею моїх колег з Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш “Лексикон львівський: поважно і на жарт” (2009, 2012), мета якої – фіксація особливостей мовлення Львова ХХ ст.

Кожен розділ дисертації містить чіткі, аргументовані висновки, роботу завершують короткі висновки-узагальнення, які в дисертації не реферують змісту дослідження, а, справді, узагальнюють його.

Схвалюю те, що в “Списку використаної літератури” представлено праці зарубіжних науковців (45 позицій), а також чимало робіт, виданих упродовж останніх п’яти років.

Серед усіх обов’язкових позицій особливе місце посідає “Апробація результатів дисертації”. Кількість конференцій, у яких брала участь авторка, та їх географія дають можливість стверджувати, що в дисертантки уже сформоване світобачення проблеми і її місця в лінгвістичному просторі, що, безперечно, підтверджує низка публікацій.

Наукову цінність мають також і додатки до дисертації, насамперед реєстр українських мовознавчих термінів, уживаних у працях Я. Рудницького (додаток Б), який становитиме неабиякий інтерес для мовознавців, тож варто доопрацювати його для можливого подальшого опублікування у форматі лінгвістичного словника.

Отже, проведений аналіз переконує в тому, що дисертація Лесі Гапон є самостійним і науковим дослідженням актуальної мовознавчої проблеми. Відзначаючи вміння автора розуміти суть складних лінгвістичних явищ і правильно їх аналізувати, хочу звернути увагу на деякі моменти:

1. Вивчаючи лексикографічну спадщину Я. Рудницького і даючи високу оцінку його “Етимологічному словнику української мови”, авторка чітко не зазначила, що у зв’язку з об’єктивними і суб’єктивними причинами II том цієї праці видано на правах рукопису і його радше можна вважати матеріалами до словника, а не завершеним словником.

2. В окремих випадках авторка не уточнює загальних суджень і не підтверджує їх ілюстративним матеріалом. Наприклад, зауважуючи, що “Звукову систему мови українсько-канадський учений позначає терміном звучня, а лексичну систему – терміном

слівня, утвореними за зразком запозиченого слова складня – синтаксична система”, вона ні не називає праць, в яких ці терміни вжито, ні не цитує їх (с. 100); див. ще: голісівочня (с. 100), речення притакливе, рівнорядне (с. 102).

3. Маю деякі застереження щодо правильного написання окремих термінів за Я. Рудницьким (*ексаве* на с. 120 замість *ескаве* [ЕСР, т. II, с. 285]; *броклеунок* на с. 128 замість *брокленунок* [ЕСР, т. I, с. 214]; *експатріація* на с. 130 замість *експатріація* [ЕСР, т. II, с. 253] тощо).

4. На сс. 72, 73, 75 є покликання на скорочення УМЛ, яке, на жаль, у списку умовних позначень назв джерел відсутнє. В окремих випадках не збігаються номери покликань у тексті дисертації з номерами позиції наукової літератури в “Списку використаних джерел” (див. с. 24 покликання [60], с. 25 покликання [68]).

Однак висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку праці Лесі Гапон, роботу якої вважаємо зразком самостійного й сумлінного дослідження, яке відповідає вимогам до наукових студій такого плану.

Дисертація може бути використана в теоретичних і практичних курсах з історії української літературної мови, діалектології, спецкурсів з ономастики, соціолінгвістики, у лексикографічній практиці, а також у різних формах культурно-просвітницької роботи.

Аналіз роботи, автореферату, опублікованих статей дає підстави стверджувати, що дослідження Лесі Олексіївни Гапон “Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького”, відповідає усім вимогам, встановленим ДАК Міністерства освіти й науки України до кандидатських дисертацій, а його авторка заслуговує присудження їй ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 10.02.01 — українська мова.

23 серпня 2017 р.

Офіційний опонент —
кандидат філологічних наук
науковий співробітник
відділу української мови
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

Ю.В. Осінчук